

Joos van Vugt, Marie-Antoinette Willemsen (eds.), **Bewogen missie. Het gebruik van het medium film door Nederlandse kloostergemeenschappen** (Metamorfozen. Studies in religieuze geschiedenis 10; Hilversum: Verloren, 2012, 2 dvd's + 126 pp., ISBN 978 90 8704 305 6).

Deze bundel verscheen als onderdeel van de reeks *Metamorfozen. Studies in religieuze geschiedenis* en bevat de tot artikelen uitgewerkte bijdragen aan een op 10 december 2010 door Stichting Echo georganiseerde studiedag over het gebruik van film door kloosterorden en congregaties vanaf de vroege jaren twintig tot heden. Naast een korte inleiding omvat de publicatie zeven artikelen en ook nog twee dvd's met daarop meer dan driehonderd minuten beeldmateriaal. De focus ligt op Nederland, maar één bijdrage gaat over de houding tegenover het medium film van de Rooms-Katholieke Kerk in België en doorbreekt dus het geografische kader dat de titel van de bundel afbakent.

Elk van de artikelen zoomt in op een deelaspect van de overkoepelende problematiek, waarin een specifieke periodisering te onderscheiden valt. Deze periodisering hangt nauw samen met de veranderende uitdagingen waarvoor religieuze gemeenschappen zich in de afgelopen honderd jaar gesteld zagen. In de jaren twintig en dertig was dat de noodzaak voldoende nieuwe leden en financiële middelen te werven om het indertijd nog zeer uitgebreide scala van door de kloosters en congregaties ontplooide activiteiten overeind te houden en liefst nog verder uit te breiden. Het missiewerk in Afrika, Azië en Zuid-Amerika werd daarbij geacht het sterkst te appelleren aan de roepingsdrang en de vrijgevigheid van de katholieke achterban. Met als gevolg dat toen kloostergemeenschappen omstreeks 1920 het bewegend beeld als propaganda- en recruteringsmiddel ontdekten, het genre van de missiefilm een dominante plaats kreeg. Nederlandse orden wisten sindsdien enkele tientallen van deze films in roulatie te brengen, grotendeels binnen een eigen, katholiek vertoningscircuit van parochiezalen, schoolaula's, patronaatsgebouwen en dergelijke. Een deel van die films werd aangekocht in het buitenland, maar een ander deel bestond uit geheel of gedeeltelijk in eigen beheer tot stand gebrachte producties.

Vanaf het einde van de jaren dertig nam het aantal roepingen af en na de oorlog traden meer en meer religieuzen uit. De kloosterorden begonnen dus in omvang te krimpen en hun propaganda- en wervingsactiviteiten kwamen nu gaandeweg in het teken

te staan van de wil tot overleven in plaats van de ambitie tot almaar verdere expansie. Films bleven daarbij een vooraanstaande rol spelen, maar de toon van nieuwe producties werd soberder, minder juichend en bewierokend dan voorheen gebruikelijk. In cinematografisch opzicht bleven ze echter even ouderwets als de vooroorlogse missie- en wervingsfilms. Er vond geen aansluiting plaats bij moderne stromingen en oriëntaties binnen de filmkunst, hoe zeer ook vooruitstrevende katholieke filmcritici daar al sinds de jaren dertig voor pleitten. Toen bovendien tegen het einde van de jaren vijftig katholieke scholen en instellingen zich minder makkelijk openstelden voor wervings- en propaganda-activiteiten van kloosters en orden, werd het almaar moeilijker om met de klooster- en missiefilms een publiek te bereiken. In de loop van de jaren zestig stierf het genre dan ook zo goed als volledig uit en implodeerde het katholieke vertoningscircuit.

Slechts sporadisch werden sindsdien nog initiatieven ontplooid om middels bewegend beeld een breder publiek deelgenoot te maken van de inspiratie en werkzaamheid van Nederlandse religieuzen. De inzet van (35 mm) normaal- en (16 of 8 mm) smalfilm maakte daarbij plaats voor goedkoper en makkelijker te maken videoproducties, waarvan echter de vertoning meer en meer beperkt bleef tot de eigen, steeds kleiner wordende kring. Werving was nu niet meer aan de orde. Op een enkele uitzondering na legden de congregaties zich neer bij het gegeven dat op zijn minst in Nederland hun einde nabij was. Waar nog gefilmd werd, kreeg dit meestal een andere functie, namelijk het documenteren van getuigenissen over wat er in het verleden was gedaan en bereikt.

Naarmate het daadwerkelijke einde van de laatst overgebleven kloostergemeenschappen naderbij komt, neemt de behoefte aan dit vastleggen van de eigen geschiedenis toe. De laatste jaren is hierdoor zelfs sprake van een zekere opleving in het maken van documentaire films over religieuzen, waarbij professionele filmmakers zich niet onbetuigd laten. Een bijzonder aspect van deze recente kloosterfilms is dat ze soms ook een rol spelen in de bewustwording en verwerking van het seksueel misbruik door religieuzen, zoals dat recentelijk aan het licht is gekomen. Bovendien bereiken de nieuwe kloosterfilms ook weer een breder publiek, aangezien ze worden uitgezonden door regionale televisieomroepen, of op geregelde basis worden vertoond door erfgoedinstellingen die zich specifiek richten op de geschiedenis van het kloosterleven in Nederland.

De auteurs belichten de diverse onderdelen van de geschiedenis van de klooster- en missiefilm vanuit deels sterk verschillende professionele achtergronden en invalshoeken. In de eerste helft van de bundel hanteren Luc Vrints, Joos van Vugt (historici gespecialiseerd in de geschiedenis van kloosterleven en missie) en Bert Hogenkamp (filmhistoricus) in hun bijdragen een breed overzichtsperspectief op de inzet van klooster- en missiefilms in katholieke kring tot aan de jaren zestig. In de tweede helft van de bundel domineert de casestudy benadering. Marie-Antoinette Willemsen schrijft vanuit haar expertise als cultureel antropologe over de vooroorlogse, op het grensvlak van etnografie en fictie balancerende missiefilms van de missionarissen van Steyl. Daarna

bespreken twee filmmaaksters, Gabrielle Dorren en Carine van Vugt, enkele voorbeelden van recente filmprojecten over werk en geschiedenis van de laatst overgebleven religieuzen in Nederland. Marga Arendsen – theologe en directeur van het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven – gaat tenslotte nog in op de inventarisatie en ontsluiting van het in Nederlandse kloosterarchieven bewaarde filmmateriaal. Dat brede spectrum van invalshoeken en door de auteurs ingezette expertises heeft voor- en nadelen. Aan de ene kant maakt het de lectuur van de bundel afwisselend en verrassend, waarbij de lezer zich goed bewust wordt van de vele facetten van de overkoepelende problematiek. Aan de andere kant zet het de inhoudelijke consistentie en nauwkeurigheid van het geheel soms wel enigszins onder druk, bijvoorbeeld als eerst in de bijdragen van Vints en Hogenkamp te lezen is dat de vaste bioscoop opkwam in de jaren tien (11 en 41), terwijl verderop in het artikel van Willemsen abusievelijk wordt gesuggereerd dat dit pas in de jaren dertig gebeurde (76). Een strakkere eindredactie had dit kunnen verhelpen, net als wat andere schoonheidsfoutjes, zoals het al geconstateerde feit dat de titel van de bundel niet geheel de inhoud dekt en het ontbreken van Marga Arendsen in het overzicht van auteurs aan het eind van de bundel.

Dit gezegd hebbende blijft overeind dat deze bundel een welkome aanvulling biedt op de bestaande wetenschappelijke literatuur over de katholieke omgang met film. Niet alleen omdat de specifieke niche van de klooster- en missiefilm er aandacht in krijgt, maar ook omdat de hier bijeengebrachte bijdragen herhaaldelijk interessante thema's en vragen voor vervolgonderzoek oproepen. Het artikel van Bert Hogenkamp maakt bijvoorbeeld nieuwsgierig naar het katholieke filmvertoningscircuit, dat decennialang bestond naast het reguliere bioscoopbedrijf, maar nog nauwelijks is onderzocht door filmhistorici. En als Marie-Antoinette Willemsen uit de doeken doet hoe twee Nederlandse religieuzen eind jaren twintig in de Verenigde Staten een filmvakopleiding volgden om daarna in Indië een aantal speelfilms over missieproblemen te gaan produceren, smeekt dat om een gedetailleerde, formele analyse van deze deels bewaard gebleven films vanuit de vraag of de klassieke stijlconventies van Hollywood erin te herkennen zijn. Eén van die films – *Ria Rago, de heldin van 't Ndonga-dal* uit 1930 – staat op de bijgeleverde dvd's, dus wie zich geroepen voelt, kan meteen aan de slag!

André van der Velden, Universiteit Utrecht